HC Andersen – liv og levnet

Tekst:
Oversettelse og tilretteleggelse av en tekst om HCA som står gjengitt på nettstedet am3d.com
Illustrasjoner:
Clipart.com
Filosofiske spørsmål:
Øyvind Olsholt
Sist oppdatert: 15. november 2003

Hvem var H. C. Andersen (1805-1875)? Hva slags menneske var han? Hva ville han med livet sitt? Og hvorfor begynte han egentlig å skrive eventyr? Disse spørsmålene, og mange andre, får vi svar på i denne beretningen om mannen bak alle de vidunderlige eventyrene.

Romaner, skuespill og eventyr

I 1835 utkom det aller første hefte med eventyr av H.C. Andersen. «Fyrtøjet», «Lille Claus og store Claus», «Prinsessen på ærten» og «Den lille Idas blomster». Da var Andersen 30 år og hadde nettopp utgitt sin første roman: *Improvisatoren*. Andersens store drøm var nemlig å bli stor roman- og skuespillforfatter. Han lyktes med det første. Han skrev 6 romaner i løpet av sitt liv som alle ble godt mottatt over hele Europa. Men idag leses de ikke lenger. De er skrevet i tidens romantiske stil, som på oss virker kunstig og oppstyltet. «Stendøde» uten «originalitet» skrevet for å behage tidens smak, har forfatteren og Andersen-kjenneren Per Olav Enquist sagt om disse romanene. Av samme grunn er også skuespillene hans gått i glemmeboken.

Som kjent gikk det bedre med eventyrene. Vitenskapsmannen H. C. Ørsted uttalte profetisk etter å ha lest Andersens første eventyr: «når (romanen) gjorde Andersen berømt, så ville eventyrene udødeliggjøre ham».

Andersen trodde ikke helt på dette. For ham var de første eventyr bare en kjær vandring tilbake til de folkeeventyr som han hadde vært så glad i som barn. Han så ikke på eventyrene som «rigtig litteratur».

Eventyrene

Men da han oppdaget hvor populære eventyrene ble, utviklet han genren og skapte den lange rekke med eventyr som vi alle kjenner idag. I begynnelsen kalte han dem for «eventyr fortalte for børn», men da «Nattergalen» og «Den grimme Ælling» kom ut i 1843, nøyet han seg med å kalle heftet for «Nye Eventyr» og han ga følgende begrunnelse:

«De første (eventyr), jeg gav, vare jo meest ældre, jeg havde hørt som barn, og som jeg, efter min Art og Maade, gjerne fortalte og omdigtede; de, jeg selv skabte, f.eks. "Den lille Havfrue"(…) vandt imidlertid meest Bifald, og har givet mig Flugt! Nu fortæller jeg af mit eget bryst, griber en Idee for den Ældre - og fortæller saa for de smaa, medens jeg husker på, at Fader og Moder tidt lytte til, og dem maa man give lidt til Tanken» (brev til sin venn, dikteren B. S. Ingemann).

At han klarte å skrive for både barn og voksne, er hans virkelige genistrek. Han kunne se det vise i det barnlige og det barnlige i det vise, og det på sitt eget levende språk – langt fra

romanenes tidsbundne språk.

I en jevn strøm utkom eventyr og historier i små hefter fra 1836 og fremover. I alt 156 eventyr og historier endte det opp med – hvorav mange har tatt verden med storm og gjør det fremdeles.

Kun ni af eventyrene er frie genfortellinger av gamle folkeeventyr. Det er «Fyrtøjet», «Lille Claus og Store Claus», «Prinsessen på ærten», «Rejsekammeraten», «De vilde svaner», «Paradisets have», «Svinedrengen», «Klods-Hans» og «Hvad Fatter gør, det er altid det rigtige». Resten er hans egne originale verker. Med sine eventyr skapte Andersen verdenslitteratur, en helt ny måte å skrive litteratur på inspirert av sin barndoms verden: «En fuldstændig fantastisk prosa, levende, kortfattet, brutal og livsfarlig» skriver Enquist om den.

Den stygge andungen og svanen

Til gjengjeld forsøkte Andersen av alle krefter å skrive stilfullt og kultivert i sine romaner – for det var i den kultiverte verden han søkte anerkjennelse.

Forklaringen på dette finner vi i Andersens livshistorie. Han var en fattig skomakersønn, oppvokst i en familie plaget av sinnsykdom og alkoholisme, omstendigheter som plasserte familien på bunnskiktet i samfunnet. Andersen oppfattet seg selv som en sumpplante som i barneårene strakte seg etter lyset og på forunderlig vis også nådde det – dvs. han kom seg vekk fra sumpen.

«Den stygge andungen» er eventyret om hans egen skjebne – fra ensom og misforstått yngling, som drar fra provinsen til København og gjennom mange trengsler omsider blir til den verdensberømte dikter som er dus med fyrstene og de kongelige.

Barndomsårene og «teatersygen»

Andersen hadde allerede fra barnsben av en eiendommelig tro på at han «skulle blive noget særligt». En yndlingshistorie fra hans barndom skildrer møtet med en klok kone som Andersens mor hadde stor respekt for. Spå kunne hun også, og den lille Andersen fikk følgende spådom med på veien: «Han får bedre lykke, end han fortjener. Det bliver en vild fugl, der vil flyve højt og blive stor og fornem i verden».

Andersen lot seg inspirere av denne spådommen, og allerede i møtet med det lokale teater fikk fantasien hans vinger. På scenen og som dikterspire så gutten en mulighet for å heve seg ut av «sumpen». Og det kunne han saktens trenge. Det var ikke bare det at han tilhørte «de fattigste». Han var også annerledes enn sine kamerater. Han var nokså ensporet av natur, en som sydde tøy til dukker og som helst lekte med jentene. Men selv jentene syntes han var for skjør når han fantaserte om å ansette dem «på sit slot» når de ble voksne.

Den unge Andersen ble teatergal. Han lærte bruddstykker av skuespill utenat og spedde på med egen diktning der hukommelsen ikke strakk til. Snart deklamerte han dikt for alle som gadd å høre på ham. Da skuespillere fra det kongelige teater besøkte Odense, visste Andersen nøyaktig hva han ville: han måtte til København og bli skuespiller på Det Kongelige Teater!

Som fjortenåring dro han avsted med morens velsignelse. Penger hadde han ikke så mye av, men et skuespill på Det Kongelige Teater, dét måtte han se – og de neste månedene brukte

han all sin energi på å oppsøke betydningsfulle personer som hadde med Det Kongelige Teater å gjøre. Han deklamerte sine etterligninger av tidens populære stykker for dem – eller endog ublu sine egne umodne ansatser til skuespill.

Dansen om Det Kongelige Teater

At en ung mann som hadde gått på fattigskole kunne bryte standsforskjellene var uhørt på denne tiden. Men Andersen gjorde det. Det lyktes ham å finne mesener som støttet ham økonomisk slik at han kunne forbli i København. Han fikk sangtimer, og prøvde seg både på ballett og skuespill.

Men han hadde et problem: han var høy og skranglete med en overdimensjonert nese og fremsto derfor ofte som ufrivillig komisk. Dessuten bar han på store dramatiske følelser, hvilket gjorde ham enda mere komisk: «Så tåbelig at man ikke kan bare sig for latter», som en ung borgerpige skrev om ham etter å ha overvært flere av hans opptredener i private hjem.

Andersens ambisjoner falt til jorden. Han ble avvist både som skuespiller, sanger, danser og dikter. Men hans utrettelige forsøk gjorde allikevel inntrykk. Tre år etter at han hadde ankommet København, ble hans venner og mesener enige om at det eneste å gjøre med den ustyrlige unge Andersen var å sende ham på latinskole slik at han deretter kunne få en sjanse til å skaffe seg arbeid og eget utkomme.

På latinskole

Som 17-åring ble skomakersønnen derved sendt på latinskole. Han ble bedt om å holde seg unna dikt og glemme alt om sine kunstneriske storhetsdrømmer. Men Andersen fant seg selvfølgelig ikke tilrette under et slikt regime. Han var takknemmelig for utdannelsen, men hadde store problemer med å holde seg til latinen. Han diktet videre i smug. Tiden på skolen var tung for ham, men etter seks år var endelig en studentereksamen i boks.

Men nå, som ferdig student, var Andersen ikke lenger til å stoppe. Hans første skrifter ble publisert, et skuespill satt opp på det kongelige teater og i 1835, syv år senere, var hans første roman og eventyr ferdige. Fra nå av lå veien til berømmelse åpen for ham. Den stygge andungen var blitt til en svane.

Berømmelsen

Andersens berømmelse stiger nå over hele verden. Han reiser over hele Europa og er en kjærkommen gjest hos fyrster og berømte personligheter. Hadde han vært forfatter idag, hadde han nok blitt en av verdens rikeste, men de fleste utenlandske bøker var piratutgaver som Andersen ikke fikk et rødt øre for. På den tiden fantes ingen lover om opphavsrett.

Inntektene var derfor beskjedne, men berømmelsen kunne ingen ta fra ham. Det var rørende når barn helt fra USA sendte penger for å støtte ham. Andersen opplevde det nok som litt ydmykende, men det sier noe om hvor populær han var blant barn. Selv likte han veldig godt å leke med sine venners barn, og han skapte sitt eget lekespråk sammen med dem, han ga dem sine merkelige papirfigurer og fortalte eventyr. Andersen var en forteller i særklasse, fullt på høyde med de beste i Europa. Han kunne få selv sitt voksne publikum til å gråte som barn når han f.eks. leste historien om «Den lille pige med svovlstikkerne».

Nervemennesket HC Andersen

Andersen fikk aldri egne barn. Heller ikke ble han gift. Han var ungkar til det siste. Han var riktignok beruset av mange forelskelser opp igjennom livet, men familielivets forpliktelser følte han sig visstnok ikke egnet til å påta seg. Han var et nervemenneske og rommet mange spenninger og motsetninger.

Den eksentriske selvopptattheten heftet ved ham hele livet, men den var forenlig med et hjelpsomt vesen, en makeløs humor og selvironi som tilsammen kanskje ga ham den karisma som førte ham frem i verden.

Andersen ble ofte av sine omgivelser oppfattet som barnlig og var det sikkert også. «Han ligner et stort barn, en slags halv-engel (…) men intelligensen skinner igennem», skrev en samtidig engelsk forfatter etter et møte med Andersen.

Barnligheten var en styrke når han skrev sine mesterlige eventyr og kombinerte den med voksen visdom. Men det synes også å ha hatt den negative effekt at han ikke maktet å slippe barndommens traumer: den fordom at han, den fattige skomakersønn, aldri ville bli akseptert som en likemann blant de dannede og rike. Han ble alltid pint av tanken om at hans venner ikke holdt av ham. Hans begjær etter anerkjennelse var tilsvarende stor og umettelig.

På denne bakgrunn er det ikke så vanskelig å forstå at han ivret etter å skrive sine romaner i henhold til tidens smak og behag. Dette var for ham selve inngangsbilletten til alle de strålende slottene, salongene og ballsalene over hele Europa. At eventyrene, som han skrev spontant etter eget hode, om mulig gjorde ham enda mere berømt, sluttet aldri å overraske ham.

Men tungsinnet slapp aldri taket på ham. I sine dagbøker skildrer han ofte seg selv som et ensomt og ulykkelig menneske. Og dette ble dessverre verre med alderen.

Når svanen «af hjertet jubler»

Andersen levde intenst. Dette viste seg bl.a. i hans reisetrang. I diligence fartet han på kryss og tvers i Europa, som ingen annen danske på den tiden, dette på tross av sine sarte nerver som tilsa at han burde holde seg i ro. Han bare måtte ut og sanse verden, noe han da også har beskrevet i sine reisebøker og i sin selvbiografi: «Mit livs eventyr». Og så var Andersen et menneske som hadde inspirasjonens nådegave:

«Jeg har masse af (eventyr)Stof, mere end til nogen anden Digte-Art; det er tidt for mig, som hvert Plankeværk, hver lille Blomst sagde: «See lidt paa mig, saa skal min Historie gaae op i Dig!», og vil jeg det, saa har jeg Historien!»

Slik taler ikke et ulykkelig menneske! Dette er svanen som hever sin slanke hals og av hjertet jubler: «Så meget lykke drømte jeg ikke om, da jeg var den grimme ælling» (fra «Den stygge andungen»).

Ideer til filosofiske samtaler

1. Andersen mente at eventyrene ikke var ordentlig litteratur. Han prøvde derfor å skrive «rigtig litteratur» (f.eks. romaner og skuespill), men det som har blitt stående for ettertiden er kun eventyrene.

   – Er vi best når vi ikke forsøker å være best?
   – Er vi selv vår verste eller beste dommer?
   – Hva skiller god fra mindre god litteratur?
   – Hva skiller litteratur fra annen tekst? Er denne fortellingen om H. C. Andersen litteratur?

2. En unik egenskap ved Andersen var hans evne til å kombinere det barnlige med det dype og vise. Men hva kjennetegner egentlig «det barnlige», hva er typisk for et barn? Og hva er typisk for en vis og dyp person? Hva er det ved barnet som ikke er vist – og hva er det ved den vise som ikke er barnlig?

3. Andersens liv sammenlignes med historien om den stygge andungen som utvikler seg til å bli en vakker svane. Hvor mye betyr egentlig oppveksten vår for hvordan vi blir når vi blir eldre? Hvis én med en uheldig oppvekst kan bli noe stort, kan det da gå dårlig med en som har hatt en god oppvekst? Hva er en god oppvekst? Går det an å gi en universaloppskrift på en god oppvekst?

4. Man forsøkte å gjøre en skikkelig borger av ham: man sendte ham på latinskole. Men Andersen var ikke det minste interessert i latin. Han levde for eventyret og den gode fortellingen. Går det an å presse et menneske til å bli noe det ikke ønsker å være? Er det riktig eller galt å øve press på mennesker for å få dem til å gjøre som vi vil? Hvem vet best hva som er best for et annet menneske?